

ЗАЧЕТАК И ОТВАРАЊЕ ПРВИХ ШЕТАЛИШТА ЗЕМУНА**Градски парк, Кеј на Дунаву и паркић на Гардошу**

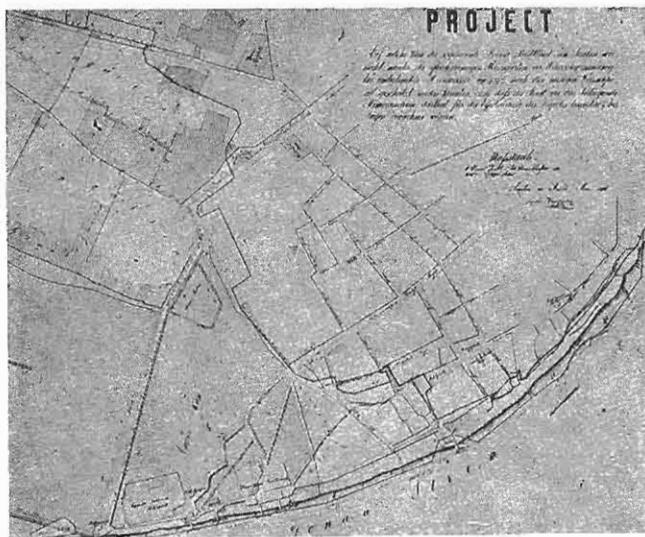
Седамдесетих и почетком осамдесетих година прошлог столећа настале су у тада преуређеној Аустрији, односно Аустро-Угарској, многе друштвено-економске и политичке промене. Оне су се одразиле и у пограничном Земуну који је 1871. године добио статус краљевског слободног града с Градским заступством и Градским поглаварством (некадашњи Магистрат) на челу с изборним градоначелником. У то време грађена је, поред осталог, и железничка пруга којом је Земун (1883) повезан са средњим Европом, а затим преко подигнутог савског моста с Београдом, односно железницом Краљевине Србије (1884).

Овај догађај и други који су настали, позитивно су утицали на оживљавање привредног, друштвеног и културног живота у Земуну. У таквим повољнијим приликама чланови Градског заступства и други агилни грађани били су покретачи многих корисних радњи. Они су настојали да боље изграде и уреде град и да реше нека питања из ранијих времена. У веома садржајном списку тих потреба и жеља требало је изградити и одговарајућу зграду за раније основану (1858) Нижу реалку (*Unterrealschule*) која се налазила у не толико стапој, али бројем полазника веома оптерећеној једноспратници Пучке школе (*Volksschule*) на Великом тргу (данас Омладин-

ски трг бр. 4)¹ и која је, према жељи грађана, требало да прерасте у прву потпуну средњу школу — седмогодишњу Велику реалку. С друге стране, желело се решити питање подводног терена (*Inundations-szerrain*) на јужном и напуштеног и врло запуштеног земљишта укинутог Контумаца на југозападном делу града. Може се поменути још један велики посао који је за Земун био веома важан. Град је требало врло често бранити од водене стихије: Дунав и Сава су у време високих водостаја, обично у пролећним месецима, плавили приобалне делове града и поља.

**Уређивање контумаџког земљишта
и Мали парк (1880)**

Кад је напретком медицине и хигијене дефинитивно укинут некад врло прометни земунски Контумац (основан 1730), постављено је питање власништва ераријалног земљишта (Контумаца и подводног терена). После преговора оно је прешло у руке Градске општине и „то под изричитим условом (Епара, војне благајне — прим. М. А. Д.) да се на овом месту подигну шеталишта“ која би почивала од Бежанијске капије, а завршавала се на Дунаву. Већ на седници Градског заступства, 8. септем-

Пројекат о заштити земунског подручја од високих вода Дунава и Саве. Види се ситуација пре заснивања Градског парка и изградње дунавске обале. Пројекат градског инжењера Karl Kappus-a, 1876.

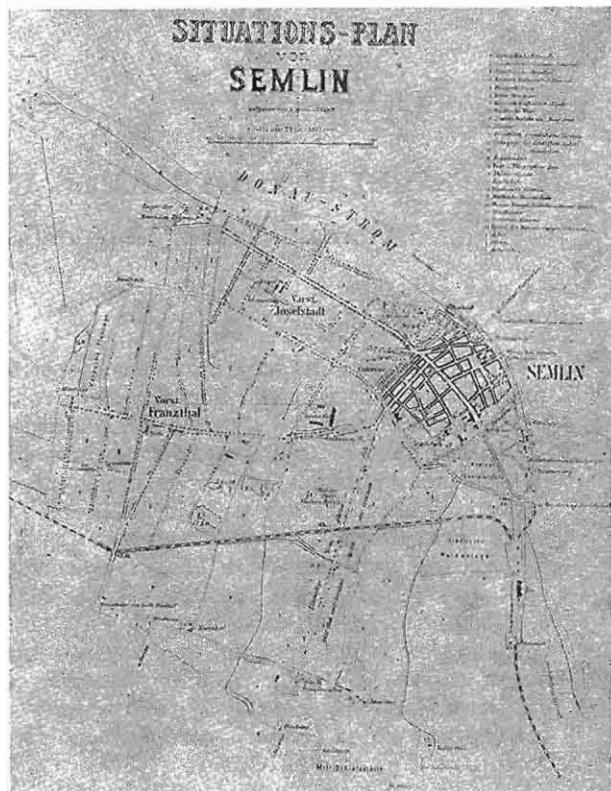
Das Projekt über den Überschwemmungsschutz des Zemungebietes von Hochwassern der Donau und der Save. Man sieht die Situation vor der Gründung des Stadtparkes und dem Ausbau des Donauufers. Das Projekt des Stadtgenieurs Karl Kappus 1876

бра 1876. године, донесен је закључак којим је почела постепена реализација ове замисли. Наиме, порушен је јужни одбрамбени градски зид и новцем од продатих цигала купљене су засаде „да се подигне алеја“ (allée — дрворед) у поменутом правцу, тј. од угла Бежанијске и Вртларске улице, преко индукционог земљишта, до обале реке.²

Нешто касније, 4. маја 1877. године, исти градски орган је донео одлуку „да се на целом простору Контумаца засади парк“. Међутим, недостајала су средства, па је следећи већи корак учињен кад је грађена препрезентативна стилска двоспратница за прву земунску средњу школу.

У исто време рашчишаван је терен испред главног, западног улаза монументалне грађевине и уређивана је зелена површина величине једног јутра, која је обухватила и две конфесионалне зграде: контумацку православну цркву св. Архангела Гаврила и контумацку римокатоличку цркву св. Рока.³ Кад су сви послови грађења и уређивања били завршени, на веома

свечан начин, 30. маја 1880. године, отворени су Велика реалка (Oberrealschule) и тзв. Мали парк.⁴ Био је то зачетак данашњег Градског парка, првог места за освежење и одмор, првог шеталишта за становнике пограничног града, првенствено Доњег града и, наравно, за наставнике и ученике Велике реалке и, од јесени 1883. године, „с њом спојене Трговачке школе“, ка-

Ситуациони план Земуна (засновао П. Бабић) на којем се види пространство пограничног града и важнији објекти високе и ниске градње

Der Zemunersituationsplan (gegründet von P. Babić), auf dem die Weite der Grenzstadt ersichtlich ist, als auch die wichtigeren Objekte des Hoch- und Niederbaus

сније назване Трговачка академија. Како је изгледао део те прве уређене површине сачуван је на репродукцији цртежа сликара Александра Машића, професора Велике реалке, у познатој Monographie von Semlin und Umgebung Игњата Сопрона.⁵

Отварање Градског парка 1886. године

Добијање репрезентативне зграде и уређене зелене површине с већ поменутом алејом на западној и јужној страни града, дало је подстrek заинтересованим грађанима да наставе с оваквим настојањима. У тој акцији „уљепшавања града“ нарочито је била активна група друштвених радника с Панајотом Морфијем на челу, градским начелником од 21. јула 1884, који се и пре тога „беше истисао као ревностан члан Градског заступства“. Из једног врло садржајног штампаног *Извештаја Поглаварства града Земуна*, чији је аутор велики градски бележник Никола Павловић, у којем се, поред осталог, налазе и „Важнији закључци Градског заступства“ за 1885. годину, може се утврдити „да је Градско заступство узело на знање извјештај градоначелника да је 28. студеног т.г. предузео да сади парк на земљишту бившег Контумаца, одобравши уједно издатке за уређење парка, те да је Градска општина узела земљишта инундациона и контумацка у посјед према међусобном споразуму постигнутом... код разправе повјеренствене дана 17—20. рујна т.г. гледе предаје тих земљишта у посјед и властност овој Градској општини“.⁶

Може се, стoga, рећи да је крајем 1885. године настављено уређивање парка. Тада је ће образован и „привремени одбор“ грађана за оснивање друштва које би се, уз подршку и припомоћ града, бринуло и водило рачуна о даљим радовима на коначном оформљењу жељеног парка. Привремени (иницијативни) одбор припремио је одржавање оснивачке скупштине и саставио „основе статута“.

Дана 9. маја 1886. године одржана је прва главна скупштина заинтересованих грађана, која је прихватила Статут Задруге за неговање и одржавање парка и садова у Земуну. Статут је нешто касније, 28. октобра исте године, одобрио Одјел за унутарње послове Земаљске владе у Загребу и Задруга која је имала задатак „да изважа дијелом сама, дијелом — уколико јој средства недостају — да побуђује мар и вољу за уљепшавања у граду“, почела је с интензивним радом.

Из тридесет параграфа предложеног Статута могу се видети сва прописана правила. Важно је истаћи да је наглашено да

је „власник и главни оснивач“ Парка била Општина града Земуна. Може се такође видети састав првог Управног одбора с председником П. Морфијем на челу. Посебно треба издвојити име почасног али радног „надзорника парка“ натурализованог Земунца Ивана Перковића, пензионисаног сатника, према чијем „плану су засаде и путеви начињени“.⁸

Заштићене барокне контумацке цркве у Градском парку, у тзв. Малом парку, уређеном 1880. године (Фотографисано око 1935. године)

Gesetzlich geschützte Barokkontumazkirchen in dem Stadtpark, in dem sog. kleinen Park, der im Jahre 1880 eingerichtet ist (aufgenommen um das Jahr 1935)

Године 1886. Задруга је организовала и извела низ великих радова на рашишћавању и озелењавању земљишта бившег контумаца „на површини од неких 12 јутара“, око већ постојећег Малог парка, тако да се овај временски термин узима и као година отварања Градског парка.

СТАТУТ

Задруге за неговање и одржавање парка и садова у Земуну⁹

§ 1. Назив и печат

Задруга носи име и употребљује га и на печату: Задруга за неговање и одржавање парка и садова у Земуну.

§ 2. Цел

Цел задруге јесте, да унапређује пријатни карактер града Земуна. Томе досљедно ставља си задруга за задатак, да извађа делом сама улепшавања, а делом — уколико јој средства недостају — да побуђује вољу и мар за улепшавања у граду.

Пре свега јесте задатак задруге да негује, украсава и одржи постојеће садове и парк што се налазе на земљишту градске општине.

§ 3. Власник садова

Власник садова и паркова у граду Земуну јесте градска општина: у властност и посед прелазе и они садови, што их задруга из својих средстава изведе. Главни оснивач паркова и садова у граду Земуну јесте градска општина.

§ 4. Делокруг задруге

Задруга саставља у властитом делокругу пројекте и планове, извађа сходне и нужне послове; гледе изведенења пројеката и планова ставља се у споразум са градским заступством.

У извршењу своје цели (§ 2 о. ст.) врши задруга све агенде самостално.

И у погледу других украсивања и улепшавања у граду споразумеваће се задруга са градским заступством.

§ 5. Средства задруге

Средства задруге:

- а) приноси чланова задружних;
- б) записи или друга даровања или завештања у корист задруге.

§ 6. Чланови

Члановима задруге могу постати: корпорације и особе безпикорног значаја без разлике на спол.

Чланови задруге јесу:

- а) редовити, који плаћају у друштвену благајну годишњи принос од 2 фор. а. вр.;
- б) утемељитељи, који — осим редовне годишње чланарине са 2 фор. — уплате једампут за свагда 10 фор. а. вр.;

в) почастни, које ради особито стечених заслуга у њене сврхе изабере главна скупштина у знак признања.

Страни држављањи (Ausländer) могу постати чланови задруге, али ако не живе у монархији, немају гласа на скупштини; за почастне чланове могу се изабрати само уз пријеволу високе кр. хрв. слав. далм. земаљске владе.

§ 7. Права и дужности чланова

Сви чланови (§ 6. о. ст.) имају једнака права.

Дужности чланова јесу:

а) да плаћају свој годишњи редовни принесак (§ 6. лит. а) и б) и да га уплате до конца марта сваке године;

б) да настоје ревно, да се број чланова помножи, да се цељ задруге што већма постизава;

в) да догласе одбору све што би по њиковом суду могло користити задруги и њеним сврхама.

§ 8. Престајање чланства

Права и дужности чланова престају:

а) чим који члан пријави да иступа из задруге;

б) ако по опетованој пријатељској опомени од стране одбора неодговори дужности означене у § 7. лит. а).

§ 9. Органи задруге

Задружне послове обавља:

- а) главна скупштина;
- б) одбор задружни;
- в) надзорни одбор (ревиденти).

§ 10. Главне скупштине

Главне скупштине јесу редовите или ванредне. Редовите се држе у првој половини сваке године, а ванредне кад одбор за нужноје пронађе, или кад то захтевају 10 задружних чланова у писменом поднеску на одбор. Предмети редовитих главних скупштина јесу у § 12. лит. а)—д) означени.

§ 11. Сазив главних скупштина

Главне скупштине сазива председник у име одбора са ознаком дневног реда. Сазив скупштине оглашује се у местном листу.

У скупштину имају се позвати сви задружни чланови (§ 6) 8 дана пре држања скупштине.

Дан држања скупштине главне и дневни ред има се предходно пријавити и политичкој области, која може у њу изаслати свога повереника.

§ 12. Делокруг гл. скупштина

Делокруг главних скупштина:

- а) избор одбора задружног, председника и подпредседника задружног и подједно одборског;
- б) избор тројице ревидента (надзорног одбора), који не могу бити чланови одбора;
- в) годишња извештаја одбора задружног о деловању своме;
- г) одобрење по надзорном одбору прегледаних и предложених годишњих закључних рачуна задужних;
- д) промене статута задужних;
- е) предлози одбора, или појединих задужних чланова кад последње потпомогну у том погледу најмање пет задужних члана;
- ж) решава о подизању зајмова у сврхе задужне;
- з) решава о раздружењу (разлазу) задруге.

§ 13. Гласовање у главним скупштинама

Чланови задруге врше своје право гласа особно; морална тела заступа њихов заступник, а женскиње пуномоћник који мора бити члан задруге. Задужни члан може као заступник осим свог гласа само јошт један глас имати.

За донашање правоваљаних закључака нужна је присутност од једне петине члanova.

Ако се у главним скупштинама ради не-довољно присутних члanova не могу да донесу правоваљани закључци, сазива одбор нову скupштинu, која решава правоваљано без обзира на број присутних.

Кад се ради о раздружењу задруге, нужна је присутност од најмање 20 члanova.

Закључци се донашају са већином гласова присутних; само кад се ради о предметима означеним у § 12. лит. е) и и) нужна је за правоваљан закључак већина од две трећине присутних члanova.

Гласује се редовито устмено. Избор одбора и председника може се на захтев од 10 члanova обавити и гласовањем са цедуљама.

Кад су гласови подједнако подељени, одлучује глас председаватеља који само у том случају гласа.

Начин гласања и донашања закључака важи и за задужни одбор.

§ 14. Записници гл. скупштина

Записнике главних скупштина води тајник задужни, а кад је он запречен по председнику определjeni заменик. Записнике оверовљује председник, тајник и два члана задужна, које главна скupштина на то опуно моћи.

§ 15. Одбор задружни

Одбор састоји, осим председника и подпредседника, из 6 члanova.

Председника, подпредседника и чланове одбора бира главна скupштина на три годишне дана; једна трећина одборских чланова бира се из члanova утемељитеља. Сваке године иступа једна трећина одборских чланова, у првој години жребом.

Иступивши чланови одбора могу опет бити бирали.

Одбор бира из своје средине надзорника парка, тајника и благајника.

Члан одбора губи право на чланство ако поред пријатељске опомене неоправдано не полази седнице кроз шест месеци. На њихово место бира глав. скupштина заменика за трајање периода.

§ 16. Делокруг одбора задужног

Делокруг одбора задужног: Одбор задужни обавља све агенде задужне, са изузетком оних, које су задржане глав. скupштинама (§ 12), наиме:

- а) управља иметком задужним;
- б) врши агенде извиђује из уставова §§ 6, 7 и 8 ових статута;
- в) прима и поставља службенике и раднике;
- г) заступа задругу у свима правним и другим пословима задруге;
- д) сазива главне скupштине, предлаже им извештаја и рачуна о целокупном деловању и о управи са иметком, свршетком године;
- е) саставља и предлаже скupштини ина своја извештаја, предлоге, пословни ред и евентуалне измене статута.

Проти решењу одбора стоји право призыва путем одбора на главну скupштину.

§ 17. Одборске седнице

Одборске седнице држе се по потреби, или најмање свака два месеца; сазива их председник.

Одборска седница може донети правоваљане заклучке ако су, осим председника, надзорника парка и тајника, најмање јошт два одборника присутна.

Записнике води тајник а оверовљују га сви присутни члanova.

§ 18. Јавност седница

Главне скupштине и одборске седнице јесу јавне. Нечланови задруге, односно одбора не могу учествовати при расправама.

Одбор може у појединим предметима свога делокруга да искључи у својим седницама јавност.

§ 19. Надзорни одбор

Делокруг надзорног одбора:

а) прегледа годишње рачуне;

б) сконтирира благајну, што се има годишње бар двапут обавити, те резултат одбору јавити.

Надзорни одбор поднаша своја извешћа и предлоге главној скупштини.

§ 20. Обвезе задруге и дописивања

Писмене исправе обвезнe су према задрузи, према појединим члановима и трећим особама а подписује их председник или његов заменик, тајник и један члан одбора.

Уговори склопљени по одбору задружном у име задруге обавезују задругу или јој стичу права.

Текућа решавања или дописе задруге или одбора задружног подписује председник.

§ 21. Одговорност председника

Председник задруге одговоран је главној скупштини за тачно извршење скупштинских и одборских закључака.

Проти закључку одборском, са којим се председник не слаже, може он призвати на главну скупштину.

§ 22. Имовински правни одношави

За задружне обвезе трећим особама јамчи задружни иметак; на задужни иметак немају поједини чланови права.

За трајања задруге има се иметак употребити искључиво у задружне сврхе (§ 2 о. ст.).

§ 23. Иметак задруге

Иметак задруге чине новчани фондови стоећи под управом задруге, односно одбора и такви објекти (павилони и т. д.), на које си задруга изрично придржи право властности.

Паркови и садови чине, односно прелазе у власност градске општине (§ 3. о. ст.).

Главница задруге чине записи, закладе а опште такова даровања која се изрично на мењују у корист резервног фонда или главнице; ове свете остају нетакнуте.

Одбор задружни сме располагати у задужне сврхе са текућим годишњим каматама главнице, са приходом годишњих чланарина, и са оном свотом темељних и добровољних приноса и њених даровања, коју главна скупштина према потреби дозначи.

Иметак и односно главница задружна улаже се плодоносно у новчани завод који главна скупштина одреди. Књижице улога чува председник, док одношави задруге не допусте, да се набави задружна благајна. Благајна

стајаће у задружним просторијама а кључеви биће у председника и благајници.

ФУНКЦИОНЕРИ ЗАДРУГЕ

§ 24. Председник

Права и дужности председника определјене су у дотичним §§ овог статута. Председника, кад је он запречен, заступа са истим правима и дужностима заменик (подпредседник).

§ 25. Надзорник парка

Дужности надзорника парка јесу да даде извршити све радње у парку и у садовима у смислу закључака одборских, да настоји да у парку влада увек чистоћа и ред, да уклони све опажене мане, односно да гледе такових одмах извести одбор те стави у том погледу сходне предлоге.

§ 26. Тајник

Тајник обавља све писмене агенде задружне у смислу установа овог статута.

§ 27. Благајник

Благајник управља са новци, односно са благајном уз дужности полагања рачуна; исплате може чинити само на основу закључака одборског или, у журних случајеви, на одредбу председника уз накнадно одобрење одбора.

§ 28. Конституирање задруге

Задруга се конституира коначно чим буду друштвена правила по високој кр. хрв. слав. далм. земаљској влади одобрена. За опстанак задруге захтева се минимални број од 30 чланова.

§ 29. Обранички суд

Распре између поједињих задружних чланова породивши се у погледу задужних одношава расправља и решава обранички суд, који бира задужни одбор. Странке не могу бити чланови обраничког суда, нити утицати на избор и расправе истог.

§ 30. Раздружење

Код раздружења прелази задужни иметак у властитост и посед градске општине, која ће с тим иметком управљати као са закладом по постојећим прописи и располагаће са приходом у смислу §§ 22 и 23 овог статута у сврхе означене у § 2 о. ст.

Кад би се наново устроила једна овој задрузи идентична задруга са истом сврхом, по-вериће управу и располагање са иметком у

Метеоролошки стуб у центру Градског парка, око 1935: имао је инструменте за мерење промена у ваздуху. Оштећен је у време борби за ослобођење Земуна, октобра 1944. и после тога уклојен

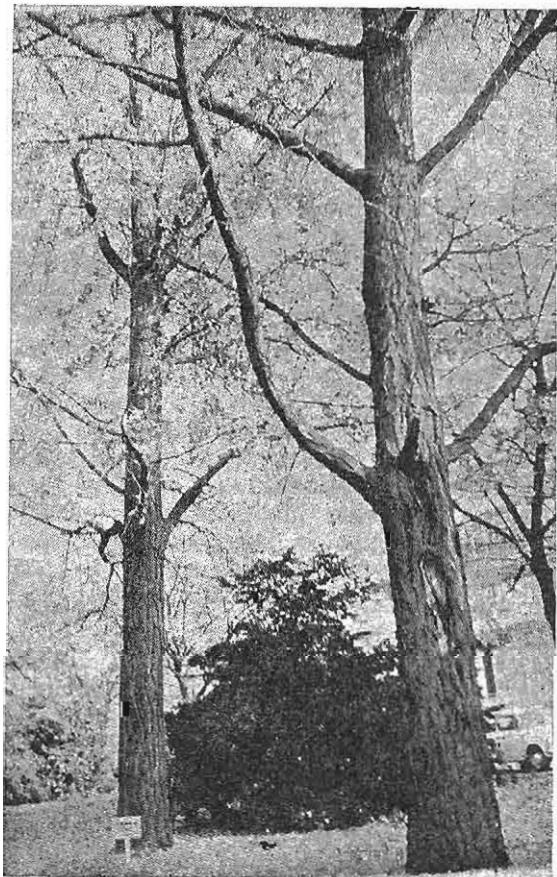
Die meteorologische Säule in der Stadtparkmitte um das Jahr 1935: besass Messinstrumente zum Messen von Luftänderungen. Beschädigt während der Kämpfe um Zemunbefreiung im Oktober 1944 und danach entfernt

Ради добијања расада уређен је „на земљишту тзв. Ђинтрине баште“¹² крај Контумаца“ нови расадник или плантажна башта. Осим тога, Задруга је добила „знатне дарове на разном прорашћу“. Рачуна се да је прве две године од поклоњеног и купљеног растиња у парку засађено 27.518, а у плантажној башти 16.795. Укупно: 44.313 разних садница. Занимљиво је најавести податак да се међу дародаваоцима у природи (дрвећу и др.) налазе имена тада врло угледних личности и установа: надвојвода Јозеф, кардинал Михајловић, гроф Ладислав Пејачевић, Петроварадинска именна општина у Сремској Митровици, Градска општина Панчево, Дунавско парбродско друштво и многи грађани Земуна. Осим тога, послати су од „многих особа, нарочито са стране, новчани дарови“.

Према приложеној табели (Средства и број чланова Задруге за неговање и одржавање парка) види се да је главни помагач Задруге била Градска општина Земун. Градско заступство је прве године одобрило и дало 2.351 форинту,¹³ а од 1887. године оно је одредило „у интересу унапређења Парка и расадника годишњу субвенцију од 1.000 форинти“. Наравно, уз обавезу „полагања рачуна“ о утрошеним сред-

Детаљ из Градског парка: стабло гинка (*Ginkgo biloba*). Ретко је у нашој земљи и стога је октобра 1981. стављено под заштиту Закона о заштити природе. Под заштитом је и стабло ариша (*Larix decidua*), које се налази у близини

Detaill aus dem Stadtpark: Ginkgobaum (*Ginkgo biloba*). Eine Seltenheit in unserem Land und ist deshalb im Oktober 1981 unter dem Schutz des Gesetzes über Naturhütung gestellt. Unter dem Schutz befindet sich auch der Larchenbaum (*Larix decidua*), der sich in der Nähe befindet

Главна стаза Градског парка с метеоролошким стубом (лево) и посетиоцима у савременој грађанској одећи. Разгледница, око 1910. године

Der Hauptfusspfad des Stadtparkes mit der meteorologischen Säule (links) und den Besuchern in der zeitgemässen Bürgerbekleidung. Ansichtskarte um das Jahr 1910

ствима. Осим тога Општина града је исте године дозволила додградњу стана за градског вртлара и подизање зграде за растније (Gewächshaus). После тога „системизирано“ је радно место за вртлара у парку и 24. септембра 1887. изабран је први вртлар: био је то Адалберт Свобода „с 400 форинти плате и станом у нарави“.¹⁴

Године 1888. шеталиште је „знатно улепшано новим паркирањем“. Засађено је у Парку, у групама или у дворедима, и у расаднику разног племенитог дрвећа „у великом броју, па и малих конифера“. Посебна пажња посвећена је делу парка „од Велике реалке с видиком према Биограду“, који је морао поново да се обради: одстрањени су горњи слојеви лоше, неплодне земље и довезена је „здрава земља“, засађено је племенито шибље и уређен цветњак. Исто тако уређене су зелене површине испред стручних школа (Дворезбарска и Кошарачка школа)¹⁵ и касарне и допуњавана је постојећа и засађена нова живица око парка и расадника.

На крају навођења свих најважнијих радова мора се поново изрећи заслужена признања надзорнику парка Ивану Перковићу, тада и подградоначелнику (Vicebürgermeister), који је, како је тада истакнуто, све радове „с особитим пожртвовањем и без икакве награде особно произвео“. С истим одушевљењем и марљивошћу наставио је рад (и после 1888) жељећи „и даље да усаврши Парк.“ Иван Перковић, као општински функционер, истицао се и на другим пољима делатности. На склопштини Градског заступништва, одржаној 21. априла 1888, на пример, градоначелнику П.

Централни део Градског парка са спомеником аустријском цару Францу Јозефу I (Разгледница, око 1905. године)

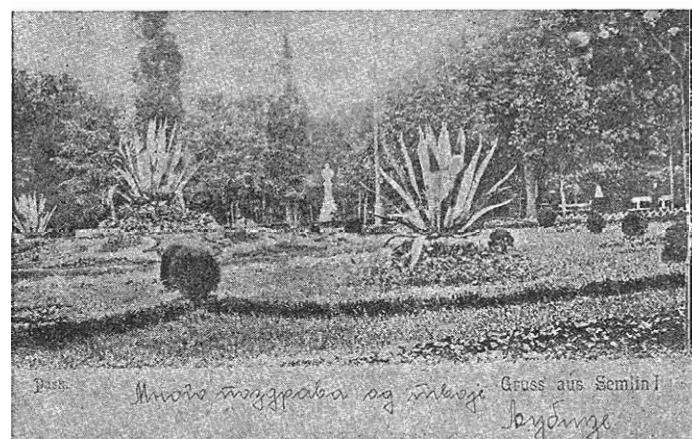
Der Zentralteil des Stadtparks mit dem Denkmal dem österreichischen Kaiser Franz Josef I. (Ansichtskarte um das Jahr 1905)

Градски парк, око 1935: монтажна кућа чувара Парка. Добијена је после првог светског рата на име репарација од Немачке

Der Stadtpark um das Jahr 1935: Montagegebäude des Parkaufsehers. Man bekam es nach dem ersten Weltkrieg von Deutschland als Reparation

Много погодрава у парку
Груп је
Будим

Морфију, подградоначелнику И. Перковићу и инжењеру К. Д. Капусу „изречена су признања и захвалнице за пожртвованни и успјешни рад око обраће од поплаве“.¹⁶

Из овог се може констатовати да је рад на уређивању Градског парка у прве три године био врло обиман и разноврстан. Преломна година била је 1886. Још један подatak је потврђује, а он је занимљив још из једног разлога. Увек се неко нађе да неку корисну иницијативу оспорава. Крајем 1886. године градоначелник Морфија, уједно и председник Задруге, морао је у Градском заступству да одговори на „интерпелацију (приговор — прим. М. А. Д.) ради издатака на Парк“. У својој речи он

Грађење обалоутврде и Кеја на Дунаву

Међу акутним потребама пограничног града на Дунаву била је одбрана Земуна од великих вода суседних река и изградња обалоутврде и насила. То питање нарочито је постављано после велике поплаве која је задесила Земун у пролеће 1876. године кад је висина воде реке достигла „73,37 м над Јадранским морем“.¹⁸ Надошла вода излила се из свог корита и поплавила „сав источни део вароши, тако да се чамцем могло долазити чак до Магистрата (данас до Трга победе бр. 1 и 3 — прим. М. А. Д.)“. Треба рећи, пошто тада није још постојао железнички насип, да

Средства и број чланова Задруге за неговање и одржавање парка и садова 1886—1888. год.¹⁹

Год.	Утрошено								Напомена
	Прим- љено	Од града	Задру- жно	Укуп- но	Члана- рина и др.	Остало Задру- зи	Број члано- ва		
1886.	Ф 3.501 76	Ф 2.351 10	Ф 891 33	Ф 3.242 43	Ф 1.147 92	Ф 259 33	165	Чланова утемељивача 44 и редовних чланова 121	
1887.	2.051 19	1.000 —	1.049 03	2.049 03	630 40	2 16	194	За дрвеће издато 532 форинта и 49 новчића	
1888.	1.866 97	1.000 —	840 83	1.840 83	792 50	26 14	·	Градска припомоћ**	
Свега	7.419 92	4.351 10	2.771 19	7.132 29	2.570 82	— —	—		

Напомене: * Извештај за 1888, стр. 48—49. ** Исто, стр. 30. и 53. Табелу саставио Павле М. Чутуковић.

је истакао све оно што је учињено у по-гледу уређивања шеталишта и, на крају, закључио је да је, „узев у обзир огромна изведења, издато сразмјерно мало“. Наиме, пошто је с овом свотом „цијели велики простор од 12 ланаца уређен и засађен те нам (Градском заступству и грађанима — прим. М. А. Д.) већ сада може служити на дику“.¹⁷

Уређивање и подизање понеког објекта је настављено. Године 1899. саграђена је самостална стилска двоспратница Девојачке школе (данас ОШ „Гоце Делчев“), тако да у прве кориснике Градског парка треба укључити и полазнице Ниже и Више девојачке и женске стручне школе.

се вода „разлила и у винограде“ на јужним прилазима града и да је оштетила и порушила многе куће. Петар Марковић је забележио да је штета процењена на „150.000 форината“.¹⁹

Извесно је да су после ове непогоде учињене најнеопходније мере. Међутим, средином 1879, у време познатог градоначелника Стевана Марковића, градски инжењер Карло Драгутин Капус²⁰ поднео је скупштини Градског заступства „memorandum да се подигне кеј (Quai, подзидана обала са шеталиштем — прим. М. А. Д.) од петролејске фабрике до кланице; одатле насип дуж Дунава до Дунавца, а одатле до Балковог салаша“.²¹ Зато што су недо-

Поглед на два нивоа обалоутврде на Дунаву с дрворедима топола.

Blick auf die zwei Ebenen (Etagen) der Uferbefestigung an der Donau mit der Pappelbäumereihe. In dem Hintergrund befindet sich der Dampfschiffssteck für die Schiffe an der Linie Beograd — Zemun (um das Jahr 1927)

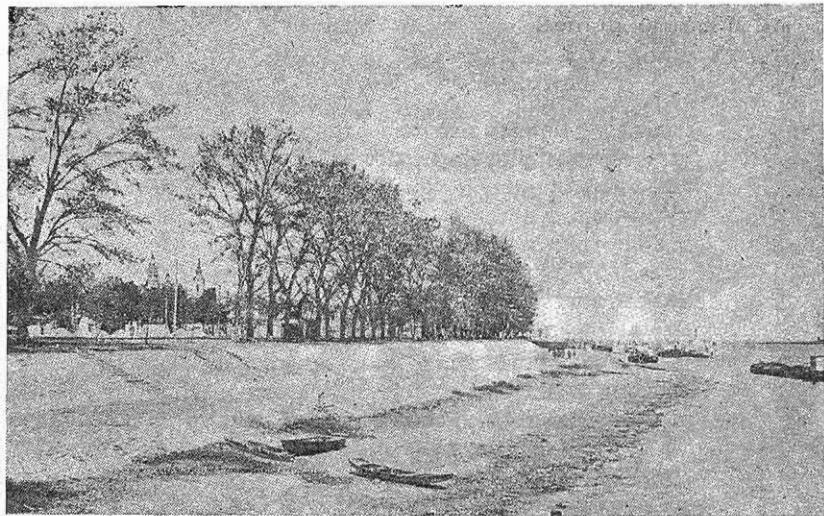
Део малог парка испред Миленијског споменика и зидина средњовековног утврђења на Гардошу.

Der Teil des kleinen Parks vor dem Milleniums-Denkmal und das Mauerwerk der mittelalterlichen Festung auf dem Berg Gardoš. Eingerichtet nach dem Ausbau des Denkmals (1896)

Ресторан „Венеција“ (лево) и летњи павиљон (десно) на обалоутврди Дунава.

Das Restaurant »Venecija« (links) und der Sommerpavillon (rechts), auf der Donauuferbefestigung. Photokopie der Ansichtskarte um das Jahr 1913

Земун 1895: поплављени део некадашње Ул. Марка Николића (Ивана Мажуранића) и Ул. Ђорђа Пантелића (Соње Маринковић) кад је Дунав прелио тек изграђену обалоутврду.

Zemun 1895: Der Überschwemmteil der gewesenen Marko Nikolić Gasse (Ivan Mazuranić), als Donau die eben ausgebauten Uferbefestigungen überschwemmte.

стајала финансијска средства, а и разлога што се тада још није знало за правац крећања планиране железничке пруге (Земун—Сава), само је одато заслужено признање градском инжењеру „за труд око израде“ представке која се „узима на пољно знање и има се у архиви сачувати на евентуалну употребу“.²²

Овом приликом не могу се навести сва настојања и радње које су предузимане ради одбране од високих вода. Свакако да

је значајан корак у тој одбрани учињен већ поменутом изградњом железничког насипа (с пругом) од Земуна и од Земуна према реци Сави. До краја 1883. године изграђени су прокоп (усек) на Бежанијској који (дугачак 1.859 м, код излаза 20,25 м дубок), насип до железничке станице с три пролаза за обични промет с колима, станични комплекс (дугачак 1.170 м, широк 98,20 м, са пет главних колосека и шеснаест зграда, међу којима репрезента-

Повеља почасног грађанства коју је Градско заступство 1. новембра 1891. доделило Панајоту П. Морфију за „делање и творење, труде и успехе његове... за време седмогодишњег дело-вања његова као начелника града Земуна“. У постигнуте успехе наведени су и подизање „ве-личанственог Кеја дунавског“ и Градски парк у чијем ће „дебелом хладу“ житељство затра-жити и наћи „одмора па и насладе у лепој природи“.

Urkunde über Ehrenbürgerschaft die die Stadtvertretung am 1. November 1891 dem Panajot P. Morsfi für »die Tätigkeit und Schaffen, Bemühungen und seine Erfolge... während der siebenjährigen Tätigkeit desselben als Bürgermeister der Stadt Zemun« verlieh. Als erreichte Erfolge sind angeführt auch der Ausbau des »prächtigen Donauquais und des Stadtparkes in dessen dichten Schatten« die Bewohner aufsuchen und auch »Ausrufe als auch Vergnügen in der schönen Natur« finden werden.

тивна пристанишна једносратница, депо за локомотиве и постаја за пумпање воде, затим железнички насип од станице до Савског моста, који је дугачак 2.950 м, чије су стране утврђене плетером и каменом и чија је највећа висина на завршетку, односно почетку моста — 19,64 метра.²³

Сем ових радова, за потребе Кр. угарских државних железница урађени су и други објекти нискоградње, који су до-приносили одбрани од поплава. Поменути треба изградњу железничке побочне пруге крај Дунава (382 м) и Бежанијски и Лаудонов насип за осигурање железничког насипа од вода Саве, којим је „индијектно од сваке поплаве очуван и град, то јест један део винограда који спадају граду“.²⁴

Занимљив је податак да се у време извођења земљаних и других радова на на-сипима десио још један високи водостај Дунава. Било је то у пролеће 1888. године. Речна вода је надолазила и кад је „стање воде достигло висину од 1876. године, овдашњи Ловачки батаљон бр. 31 (рођени Личани)“ морао је „знатно повисити и појачати“ све „дотле на један метар висине“ подигнуте насыпне дуж Дунава, који су почињали „од установљене границе обалне утврде, па даље поред кућа Паробродског друштва и од истих у продужењу дуж цесте која спаја град са станицом Паробродског друштва у дужини од 341 м, па даље дуж Привозне цесте на жељезницу, која је (цеста) само 30 см над водом стајала“.²⁵ Највиши водостај десио се 16. априла и он је достигао ниво од „7,97 м над висином Јадранског мора“, дакле — више за 0,6 м од водостаја Дунава 1876. године.

Кад је вода Дунава „опет своју нормалну висину достигла, оправљени су и у првобитно стање доведени су насыпи и цесте што воде на станице Паробродског друштва и жељезницу“. Посебна пажња поклоњена је цести ка жељезничкој станици. Она је морала бити темељито оправљена и „проширења за 1,25 м“ ради стазе, тј. „пута за пјешаке, којег дотле крај те цесте не бијаше“.

Занимљиво је, исто тако, да је из градске благајне за одбрану наплаћено 8.185 ф и 49 н(овчића) и да се „није употребио брахијум (brahium, сила, применити физичку силу — прим. М. А. Д.). Сем тога, темељито је оправљен и некадашњи контумацки насип који беше знатно оштећен (још) од

поплаве 1876. године, те лежаше досад запуштен“. Ови радови исплаћени су из средстава (поклона од 600 ф) која су у ту сврху дали власници Творнице за пушчане кундаке Eduard Ehrenreich и Мавро Биндер.²⁶

У то време решавано је и питање изградње „градске дунавске камените обалне утврде“. Године 1885. на седници Градског заступства закључена је „репрезентација на Његову Преузвишеност г. бана (гроф Dragutin Khuen-Hedervary — прим. М. А. Д.) за изградњу обалоутврде Земуну о трошку Инвестиционалне закладе“ у Загребу.²⁷ Исте године обављено је нивелисање доњег дела града, а затим је наредбом бана, коме је у исто време одата благодарност тиме што су га земунски градски заступници „као поборника и заштитника интереса земаљских и нашега града“ изабрали „за почастног грађанина града Земуна“,²⁸ октобра 1886. године почела градња дунавске обалоутврде у два висока профила (за нижи и виши водостај) с рампама (приступнице за колски саобраћај) при излазу улица и степеницима за пешаке.

Сви земљани радови и облагanje насып-а, у дужини хиљаду метара, великим тек-саним каменим блоковима, завршени су 1889. године. Ако се наведе податак да је у то време изграђена поменута жељезничка побочна пруга (382 м) дуж Дунава, онда се може рећи да је изградњом и тог дела бедема, цео град заштићен од поплава. Наравно, да је у време високих вода било тешкоћа с подземним водама на јужним прилазима граду, подводном терену који је починјао од данашњег Трга ЈНА, где се у то време завршавао изграђени и насељени део града.

На новим површинама поред градске обале засађене су тополе и друго дрвеће²⁹ и уређене су стазе за пешаке, односно шетаче, и калдрмисани пролази за колски саобраћај. На тај начин мали погранични град, који је у то време (1890) имао 13.136 становника (12.823) грађана и 313 војника), добио је и друго пријатно место за освежење и одмор — Кеј на Дунаву.

Паркић код Миленијског споменика

Нешто касније, а у вези са изградњом мађарског Миленијског споменика (1896), који је постављен у средини одбрамбених

бедема квадратне основе на Гардошу, уређен је истурени део лесног платоа око цelog комплекса, односно средњовековног утврђења. Засађено је дрвеће и украсно шиље тако да је тај део Гардоша постао примамљив за грађане и за домаће и посетиоце са стране, који су у лепим данима уживали у панорамама Земуна, суседног српског Београда, реке с Великим и Малим ратним острвом, леве обале реке и прекодунавских банатских равница.

Занимљиво је једно мишљење о Гардошу у рукопису *Грађевине у Земуну* Петра Марковића. Он је забележио да је поznati бискуп, политички и културни рад-

ник Ј. Ј. Штросмајер (1815—1905) приликом посете Земуну обишао и остатке средњовековног утврђења на Гардошу. Штросмајер се дивио „красном видику, рекавши да га у домовини нема лијепшег“ и да „би, да је млађи, сазидао себи вилу за летњиковање“.⁸⁰

На крају, може се навести подatak да је погранични Земун (*Semlin in Syrmien*) пред први светски рат, према попису обављеном 1910. године, имао 17.131 становника (15.835 грађана и 1.296 војних лица). Они су у часовима одмора могли да се шетајући освеже у Градском парку у Доњем граду, Кеју на Дунаву или на паркираном простору око Куле на брегу Гардошу.

НА ПОМЕНЕ

¹ *Миодраг Дабижић*, Прилог историји земунских школа од треће деценије XVIII столећа до 1918. године, ГГБ, књ. XXVI — 1979, стр. 80. Исти, Земунско школство с нарочитим освртом на развој ОШ „Светозар Милетић“ 1728—1918, споменица ОШ „С. Милетић“, 1728—1979, Земун, стр. 28—30.

² *Петар Марковић*, Земун од најстарији времена па до данас (даље Земун), Земун 1896., стр. 140. Из стarih планова Земуна, па и у Плану који је као Tafel IV објављен у Монографији Земуна И. Сопрона, може се видети правац пружања градских зидина. Истим правцем ранијих западних и јужних бедема уређена је и алеја. Она је северном страном данашњег Трга ЈНА и Ул. Стоје Маринковић (раније Ул. Ђорђа Пантелића), заправо правцем бившег Санитетског јарка (Sanitätsgraben) излазила на Дунав.

³ *Желько Шкаламара*, Старо језгро Земуна, II, Београд 1967, стр. 76—79.

⁴ *Каћуша Авакумовић-Малетић*, Постанак и развој Земунске гимназије до 1941, штампани сепарат из необјављене споменице Прве земунске гимназије, Земун 1959, стр. 8. Овај рад је касније објављен у ГГБ, књ. IX—X, 1962—1963, стр. 199—239.

⁵ *Ignaz Sopron*, Monographie von Semlin und Umgebung, Semlin 1890, Tafel VI.

⁶ *Петар Марковић*, Земун, стр. 143. У Малом гласнику, год. II, бр. 39, Земун, 22. септембар (5. окт.) 1913, стр. 1—3, налази се биографија П. Морфија, коју је написао Владимири Л. Николић. П. Морфи (Земун 1847—1901) радио је као прокуррист у Београду. Године 1881. враћа се у Земун и убрзо је иза-

брањ у Градско заступство. Градоначелник од 1884. до 1892. Године 1887. изабран је за посланика Земаљског сабора у Загребу. Имао је кућу на Магистратском тргу (Трг победе) бр. 14.

⁷ *Никола Павловић*, Извештај Поглаварства града Земуна за управну годину 1888 (даље Извештај за 1888), Земун 1890, стр. 23.

⁸ *П. Марковић*, Земун, стр. 140.

⁹ Статут Задруге за неговање и одржавање парка и садова у Земуну. Штампарија Јоване Карамате, Земун 1887, стр. 1—19. Један примерак чува се у Земунском музеју, I. 12.

¹⁰ Потпредседник Франц Мозер (Moser) је родоначелник земунског огранка ове предузетничке породице која потиче из Доње Аустрије. Живео је од 1819. до 1888. Године 1845. основао је месарско-кобасичарску радњу и радионицу. Његов син Франц († 1907) наставио је и проширио привредну делатност. О породици Мозер види: *Петар Марковић*, Успомене из старог Земуна, рукопис, МГБ—ЗМЗ, 12, накнадно пагинирано, стр. 213—218; *Иван П. Марковић*, рукопис у ЗМЗ, Земун 1980, стр. 1—11, и *мр Александар Ф. Мозер*, рукопис, Земун 1979, стр. 1—3; *М. А. Дабижић*, Сећања и други подаци о грчкој породици Спирта, ГГБ, књ. XXVII — 1980, стр. 109.

¹¹ Извештај за 1888, стр. 46.

¹² Исто, стр. 48.

¹³ Надимак (Spitzname) Ћинтра има земунска ратарска и занатлијска породица Петровић. Живе у Горњој вароши.

¹⁴ У Извештају за 1888. наведене су две бројке: 2.351 ф (стр. 27) и 2.346 ф и 40 н (стр. 27).

¹⁴ Исто, стр. 30, 32. и 48. Касније је градски вртлар био Emil Reichelt. Поседовао је лепту двотрактну приземницу у непосредној близини Градског парка (угао Преке бр. 3 и Вукове улице). Синови Рудолф и Аугуст († 1944) обрађивали су своје баште и неговали цвеће.

¹⁵ Исто, стр. 21. и 105—106. М. А. Дабижић, Прилог историји земунских школа, стр. 82. Школе су основане 1885. Смештене су у још постојеће зграде Контумаца, које су се налазиле на месту касније саграђеног Народног дома краља Александра I (1934), односно где се данас налази Дом спортова, омладине и пионира „Пинки“ (1974).

¹⁶ Извештај за 1888, стр. 11, 12, 13, 31. и 47. Иван Перковић, члан Градског заступства од 6. септембра 1886. Дана 7. маја 1887. први пут изабран за подграђоначелника Земуна. Други пут — 23. новембра 1888. Као заступник и функционер именован за члана Управног и правног одбора и Грађевног одбора. Добио је више признања и захвалница. П. Марковић је забележио (Успомене из старог Земуна, рукопис, стр. 177) да је И. Перковић рођени Сарајлија и да је служио у Босни.

¹⁷ Исто, стр. 27.

¹⁸ Исто, стр. 82.

¹⁹ П. Марковић, Земун, стр. 138.

²⁰ Стеван Марковић (Земун, 1829—1895), кожкар и трговац, био је градоначелник од 12. јануара 1878. до 21. јула 1884. д. К. Капус, градски инжењер од 20. децембра 1872. Умро је у Земуну 22. марта 1921. где је и сахрањен. Имао је стилску кућу бр. 16 у Косовској (Штаремберговој) улици, коју је купио од др Павла Физингера, умировљеног комунитетског физикуса (данас је кућа у поседу породице адвоката Глише Радонића).

²¹ Петродејска фабрика налазила се на обали Дунава, ниже града. Никола Балко био је земљопоседник. Салаш се налазио на јужном делу ванградског подручја. Ђерка Неда (1855—1936) такође је поседовала земљу.

²² П. Марковић, Земун, стр. 144. Прелиминарни трошак износио би 305.974 форинта.

²³ Извештај за 1888, стр. 83—84. Станица Кр. угарских државних железница изграђена је „на 0,85 м над највишим стањем воде од 1876“. Станица је престала с радом 1. августа 1970. Главна зграда је порушена 1973—75. године и изграђене су вишеспратне стамбене зграде.

²⁴ Исто, стр. 84. Г. Е. Лаудон (1717—1790), један од најзначајнијих аустријских војсковођа XVIII века. После опсадања, 9. октобра 1789. преођео је турски Београд.

²⁵ Исто, стр. 82. Прво дунавско паробродско друштво (Die erste Donaudampfschiffahrtsgesellschaft — D.D.S.G.) имало је на обали своје зграде. Међу њима истицала се високопартерна стилска зграда с фасадом од црвене опеке, у којој су биле смештене станица и кан-

целарије. Тај комплекс зграда налазио се у доњем делу данашњег проширеног Кеја ослобођења.

²⁶ Исто, стр. 83. Парна творница кундака основана је 1888. Од 1891. ради као Парна пилана М. Биндер и Г. Полгара. Налазила се на простору између Карађорђевог трга, Улице Николе Тесле, железничког насила и Старца Вујадина улице.

²⁷ Исто, стр. 25. Пуни назив је Крајишка инвестиционална заклада (Границарска инвестиционална заклада). П. Марковић, Земун, стр. 144.

²⁸ Исто, стр. 24 и 25. Гроф Куен Хедервари је за почасног грађанина Земуна изабран 22. августа 1885. Својим отписом (22. јануар 1886) бан је одговорио да прима почасно грађанство. Изабрана депутатија је однела и пресдала диплому и известила Градско заступство „да је Његова Преузвишеност примила почасну диплому те изасланство одликовао“. Бан је следеће године, 13. и 14. маја 1887, први пут посетио Земун. Из ових и других разлога изграђена обалоутврда са шеталиштем назvana је Кеј бана Куена Хедерварија. У периоду између два рата био је то Кеј 5. новембра (5. новембар 1918. — Дан ослобођења Земуна у I светском рату). Од 1947. године — Кеј ослобођења. М. Дабижић и Ж. Шкаламера, Старо језгро Земуна, Земун 1967, стр. 15.

²⁹ Бела топола (*populus alba*) је дводомна биљка, тј. мушки и женски цветови налазе се на оделитим дрветима. Цвета пре листања и цветови су скупљени у ресе (маце). Плод је чаура која пуца и у њој се налазе семенке обрасле белим растреситим влакнима да би их ветар лакше носио. У време одбацивања семена (јун) цео Кеј и суседне улице били су пуни семенки које су лебделе као паперје или полако падале као крупне и врло нежне снежне пахуљице. Оне су сметале шетачима и домаћицама које су затварале прозоре. Укратко, ова особеност биљке није се свидела грађанима и пошто им је неко стручно објаснио разлог ове појаве, они су за све „кривили“ уваженог градског инжењера Капуса што је, како су они говорили, купио највећим делом „женске тополе“, а за лебдеће семенке — да то лети Капус или »*Kappus fliegt*«.

³⁰ П. Марковић, Грађевине у Земуну почевши од 1875, рукопис, Земун, март 1911, стр. 28. Др Милан Драгутиновић, лекар у Земуну († 1974), крајем 20-их и почетком 30-их година замишљао је да на лесном платоу подигне мањи санаторијум.

Захвалност за сарадњу дuguјемо: мр. А. Ф. Мозеру, И. П. Марковићу, Сими Петровићу (Бинтрин), Димитрију С. Лепшановићу, Милошу Видицком и Миодрагу Вечериновићу.

Фотографије су радили: Душан Воркапић (Раве), Мирослав Дедић и Александар Ђ. Драгутиновић.

DAS ENTSTEHEN UND ERÖFFNUNG DER SPAZIERPLÄTZE IN ZEMUN,
DER STADTPARK, DONAUQUAI UND DAS PÄRKCHEN AM GARDOS

Miodrag Dabižić

In dem umgeformten Österreich, b.z.w. Österreich-Ungarn erhielt die Grenzstadt Zemun (Semlin) 1871 den Status der königlichen Freistadt. Die Stadt hatte ihre Stadtvertretung, ihre Stadtverwaltung (Magistrat) und den gewählten Bürgermeister. Unter dem Einfluss der in dem Staat und in der Nachbarschaft entstandenen Änderungen, entstand eine Belebung des Wirtschafts-Gesellschafts- und Kulturlebens in Zemun.

In diesen günstigen Verhältnissen haben die Stadtvertreter und agilere Bürger, unter anderem gewünscht auch einen besseren Stadt ausbau und bessere Einrichtung ihrer Stadt zu erreichen.

Die Einrichtung des Kontumazgeländes und der kleine Park (1880). — Als nach dem Fortschritt der Heilkunde und der Hygiene einst der sehr betriebsame Kontumaz in Zemun aufgelöst wurde, wurde sein Platz der Stadtgemeinde übergeben, die darauf bestand auf dieser ganzen Fläche einen Park aufzupflanzen. Jedoch es fehlten die Mittel dazu, so dass der Beginn der Verwirklichung dieses schönen Vorhabens verbunden ist mit dem Ausbau der königlichen Oberrealschule, eines pallastartigen Gebäudes, representativen Prachtbaus. Als dieselbe ausgebaut war, wurde auch der Platz vor der Schule eingerichtet und parkiert (1 Joch), so dass 1880 die königl. Oberrealschule und der sog. kleine Park eröffnet wurden.

Die Gründung der Genossenschaft für Pflege und Aufrechterhaltung und die Eröffnung des Stadtparkes (1886) — Ende 1885 hat die Stadtvertretung auf den Vorschlag des Bürgermeisters Panajot Morphy die Mittel genehmigt für die weitere Parkeinrichtung. Damals wurde auch der »Vorläufige Ausschuss der Bürger« gebildet für die Gründung der Gesellschaft die mit der Unterstützung und Hilfe der Stadt sich über die Einrichtung des Parkes zu kümmern hätte. Das wurde auch im Jahre 1886 verwirklicht, als auch die Genossenschaft zur Pflege und Aufrechterhaltung des Parks und der Pflanzen gegründet war, sowohl war auch deren erster Statut angenommen. In demselben Jahr hat die Genossenschaft organisiert und auch durchgeführt eine Anzahl grossen Arbeiten an den Bodenaufsäuberung und Begrünung (12 Joch), so dass dieser Termin als die Gründungszeit des Stadtparks gerechnet wird (später nannte man ihn Stadtpark der Kaiserin und Königin Elisabeth — Königin Elisabethpark). Die bestimmten aber begrenzten Mittel wurden von der Stadt, von der Genossenschaft und von den Geschenken der Gesellschaften, Anstalten und Einzelner, die ihre Beiträge im Geld oder Natur gespendet haben, sichergestellt. Seit dem 1887 Jahr hat die Stadt eine Jahressubvention bestimmt (1.000 Gulden). Dann ist auch der erste Gärtner angestellt.

In der Aktion der Stadtverschönerung und der Parkeinrichtung haben sich viele Gesellschaftsarbeiter ausgezeichnet. Besonders sollte man die freiwillige Tätigkeit des Stadtrates und des Vizebürgermeisters Ivan Perković pensionierten Hauptmann welcher in der Genossenschaft die Funktion »Parkinspektors« innehatte hervorheben, nach dessen »Plan die Pflanzungen und die Gehwege ausgeführt sind«.

Ausbau des Donauquais und des Donaudamms. — Im Jahre 1876 hatten die Donau und die Save einen hohen Wasserstand, so dass die Stadt sehr interessiert für die endgültige Lösung der Frage der Überschwemmungen und des Inundationterrains war. Es fehlten jedoch Mittel dafür so dass man die Verwirklichung dieses Vorhabens mit dem Ausbau der ersten Eisenbahn, die Zemun mit Petrovaradin und dem serbischen Beograd verbinden sollte.

Bis zum Schluss 1883 ist die Eisenbahn und die erforderlichen Dämme ausgebaut, die der Stadtverteidigung von den Überschwemmungen der benachbarten Flüsse beitrugen. Danach wurde zur Lösung der städtischen Uferbefestigung herangetreten. Im Jahre 1886, dank den Mitteln aus dem Investitionsfond, begann man mit dem Ausbau und dem Belegen des Donaudamms in der Länge von 1000 m. Auf dem neuen und gesicherten Boden wurden Pappelbäume und die übrigen Bäume gepflanzt, ferner wurden die Wege für Spaziergänger eingerichtet und auch die Zugänge für den Wagenverkehr gepflastert. Zemun das damals (1890) 13.136 Einwohner zählte erhielt auch den zweiten angenehmen Platz zur Erfrischung und Ausruhe — den Donauquai.

Das Pärkchen auf dem Gardošberg. — Im Jahre 1896, bezüglich des Ausbaues des ungarischen Millenniums Denkmals auf dem Berg Gardoš, in der Mitte des Mauerwerkes mit einer viereckigen Basis, ist ein Teil der Erhöhung eingerichtet worden b.z.w. der Erdeplateau um den Festungstrümmern. Der kleine Park wurde zu einem anlockenden Platz für die Bürger und Besucher die von Seiten kamen, die sich der Stadtpanoramen, des benachbarten serbischen Belgrads, des Flusses und der Banaterebene erfreuten.

In der Beilage ist das völlige Genossenschaftsstatut veröffentlicht (30 Paragraphen). Der erste Präsident war der genannte Panajot Morphy (†1901), der erste Vizepräsident Franz Moser (1888) Metzger- und Würstlermeister, der erste Sekretär — Nikola Pavlović, Obernotär (†1918).

Interessant ist auch die Angabe, dass die Grenzstadt Zemun (Semlin in Syrmien) nach dem im Jahre 1910 veröffentlichten Verzeichnis 17.131 Einwohner zählte. Sie konnten in den Ruhestunden spazierend in dem Stadtpark, auf dem Donauquai und in dem Pärkchen auf dem Gardošberg, sich erfrischen.